

Quickscan archeologie plangebied Wester Es 48 te Appelscha (gemeente Ooststellingwerf)

Auteur: Aukje Mennens-van Zeist, Steunpunt Monumentenzorg Fryslân

Datum: 5 april 2016

Inleiding

Deze quickscan is ten behoeve van het Bestemmingsplan Wester Es 48 te Appelscha vervaardigd. Een quickscan heeft de vorm van een beknopt bureauonderzoek. Het doel van deze quickscan is om in een vroeg stadium te bepalen of binnen het plangebied Wester Es 48 te Appelscha archeologische waarden aanwezig of te verwachten zijn. Een quickscan heeft niet de status van een volledig archeologisch vooronderzoek zoals omschreven in de FAMKE, maar wordt uitgevoerd om te bepalen óf er nog vooronderzoek moet plaatsvinden en, zo ja, in welke vorm.

Het plangebied maakt deel uit van het lint aan de Wester Es. Op het westelijke deel van het plangebied Aan de Wester Es 48 staat een door brand grotendeels verwoeste bedrijfsbebouwing. In de rest van het plangebied zijn weidepercelen aanwezig. Het is de bedoeling om de genoemde bedrijfsbebouwing af te breken. Ter plekke van de te slopen bebouwing komt één nieuwe woning te staan en op de naastgelegen weidepercelen twee woningen. De kavels voor de vrijstaande woningen variëren van 3800 m² tot 1,5 hectare. Het hoofdgebouw van de nieuwe vrijstaande woningen mag een maximale oppervlakte hebben van 175 m². Daarnaast zijn bijbehorende bouwwerken mogelijk.

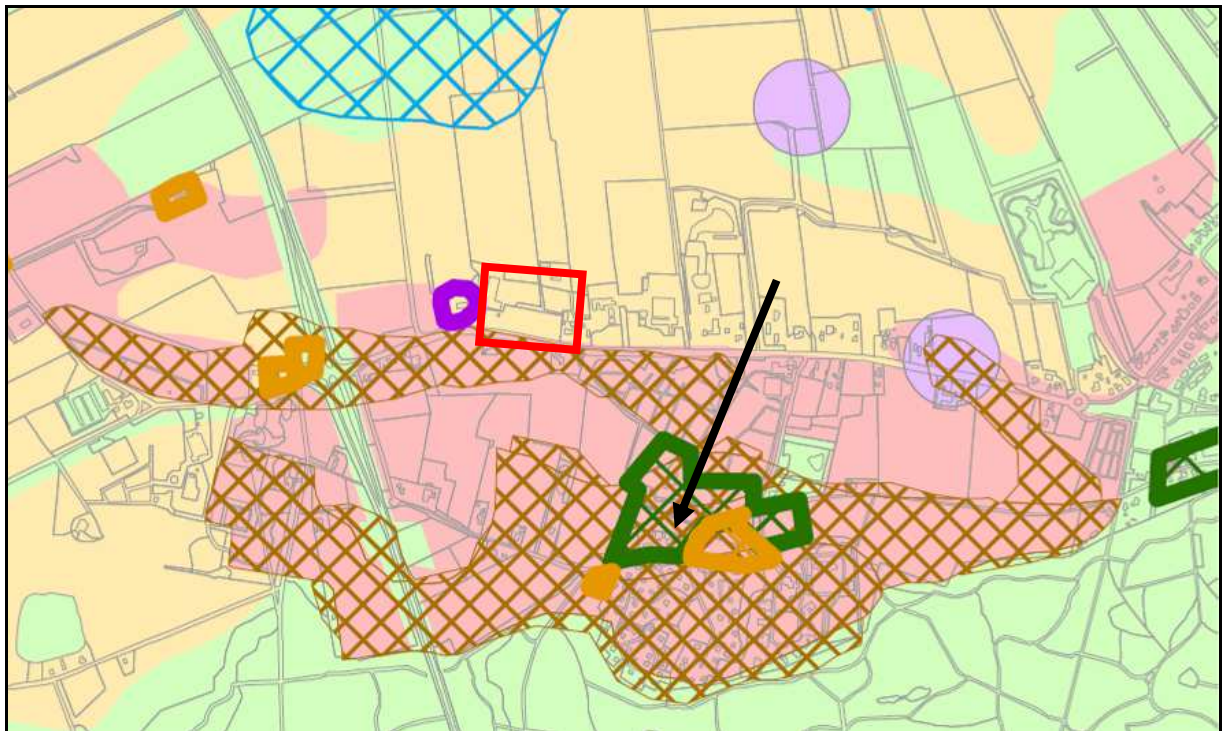

Afbeelding 1: Plangebied met boven een luchtfot van het plangebied (bron: Bing Maps) en onder de af te breken bedrijfsbebouwing (bron: Street View Google Maps).

In het kader van de plannen voor de bouw van de vrijstaande woningen en bijbehorende bouwwerken (alsmede de aanleg van de infrastructuur en leidingen en andere diepe ingrepen) zal de bodem worden verstoord. Maar ook de sloop en sanering van de bedrijfsgebouwen kan bodemverstoring met zich mee brengen.

Gemeentelijk archeologiebeleid Ooststellingwerf en Cultuurhistorische Kaart (CHK2) van de provincie Fryslân

Wetgeving op het gebied van de zorg voor het erfgoed schrijft voor dat binnen de plan- en besluitvorming bij ruimtelijke plannen rekening dient te worden gehouden met archeologische (verwachtings)waarden en cultuurhistorische waarden (Monumentenwet 1988, artikel 38a en Besluit op de ruimtelijke ordening artikel 3.1.6, lid 5, sub a). Ooststellingwerf heeft een door de gemeenteraad vastgesteld gemeentelijk archeologiebeleid (Nota Archeologie en Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart). Op dit moment is het gemeentelijke beleid nog niet overgenomen op de Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE), maar dat zal in de nabije toekomst wel grotendeels het geval zijn. Dit in overleg met de provinciaal archeoloog.

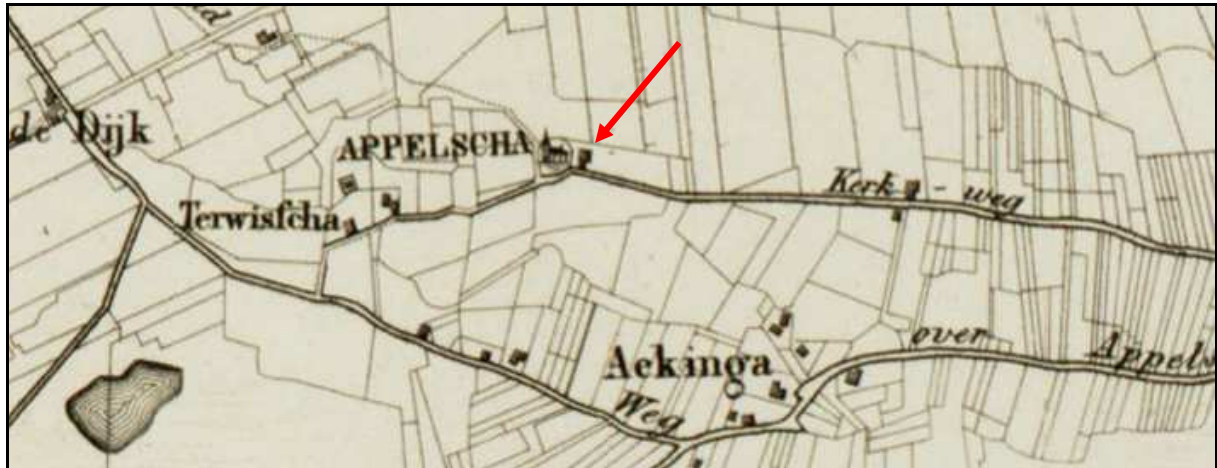
Afbeelding 2: Uitsnede uit de Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Ooststellingwerf. Binnen de rode rechthoek het plangebied Wester Es 48 te Appelscha. Het historische kerkterrein is paars omlijnd. Oud-Appelscha ligt binnen het groen-gerasterde gebied (bij de zwarte pijl).

Volgens de 'Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart' van de gemeente Ooststellingwerf heeft men in het plangebied te maken met een middelhoge (geel) archeologische verwachting. Het plangebied ligt ten noorden van Oud-Appelscha, een agrarische nederzetting die in de 11de eeuw is ontstaan tussen de Westeresch en Oosteresch (groen gerasterd op afbeelding 2). Direct ten oosten van het plangebied ligt een oude kerkplaats met kerkhof (paars omlijnd op afbeelding 2). De eerste kerk van Oud-Appelscha moet vóór 1328 gesticht zijn. Op dezelfde plaats werd in 1903 de huidige Trefkerk gebouwd. Bij de kerk kwam in 1899 een klokkenstoel met daarin een klok uit 1435 (oorspronkelijk afkomstig uit de vroegere kerktoren). De kerk en de klokkenstoel zijn wettelijk beschermd. Het plangebied grenst aan de zuidkant aan een gebied dat als es (ofwel oud akkercomplex) op de beleidsadvieskaart staat aangegeven.

Volgens de Cultuurhistorische Kaart (CHK2) van de provincie Fryslân zijn in het plangebied zelf geen historische bouwkundige waarden aanwezig. Het kerkhof met kerk en klokkenstoel ten oosten van het plangebied staat als wettelijk beschermd monument op de CHK2 en de kerk en klokkenstoel ook nog

als karakteristieke bouwwerken. Het nu te slopen bedrijf wordt ook aangegeven op de CHK2, namelijk als karakteristiek bouwwerk uit 1922 (boerderij), maar niet als historische boerderijplaats.

Op historische kaarten uit het begin van de 18de eeuw (kaart van Schotanus 1718) en het begin van de 19de eeuw (kadastrale minuut uit circa 1830) is nog geen bebouwing in het plangebied aangegeven. Op beide kaarten is al wel de kerk ingetekend. Maar op de kaart van Eekhoff uit de periode 1849-1859 staat oostelijk van het kerkterrein een boerderij aangegeven (zie afbeelding 3, bij rode pijl).

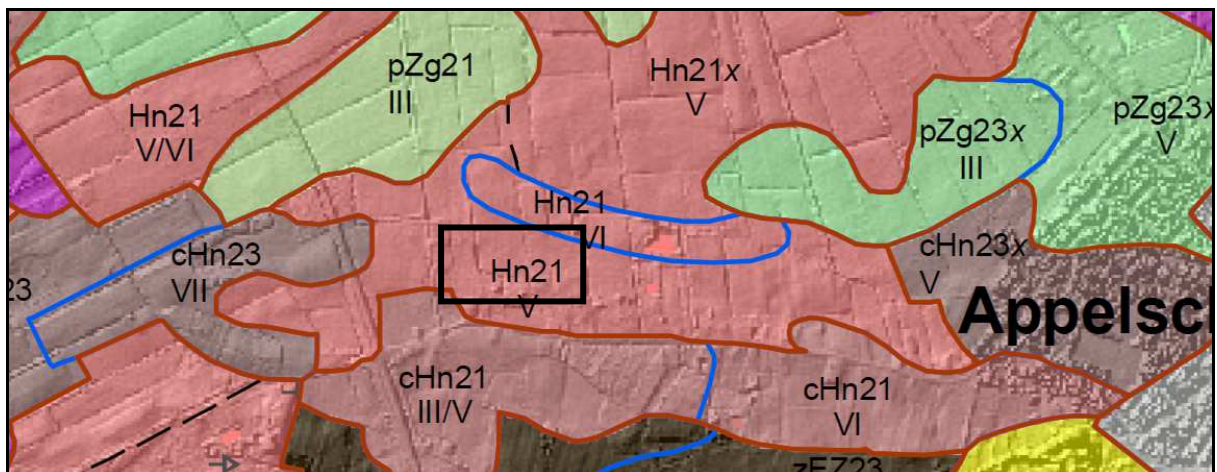

Afbeelding 3: Uitsnede uit de kaart van Eekhoff uit 1849-1859, met bij de rode pijl de boerderij ter plaatse van het huidige bedrijf (bron: Tresoar).

Op de Militaire Topografische Kaart (TMK) uit 1864 staat ook bebouwing naast de kerk aangegeven. Op de Bonnekaart uit circa 1927 staat het huidige bedrijf al aangegeven. In de loop van de 20ste eeuw is het bebouwde oppervlak steeds verder uitgebreid.

Bodem en geomorfologie van het plangebied

Volgens de Bodemkaart van Nederland (Alterra, Wageningen) zijn in het plangebied veldpodzolgronden, bestaand uit leemarm en zwak lemig fijn zand (code Hn21)(grondwatertrap V), aanwezig. Podzolgronden waren bij uitstek geschikt voor de prehistorische mens om er op te wonen. Het plangebied ligt volgens de geomorfologische kaart op een hoger gelegen dekzandrug (code 3L5).

Afbeelding 4: Uitsnede uit de bodemkaart met binnen de zwarte rechthoek het plangebied (bron: Alterra Wageningen).

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

Op de reliëfkaart van het AHN (afbeelding 5) is goed het landgebruik te zien: weidepercelen met greppels. Zo ook de bebouwing en het erf binnen het bouwvlak (vigerende bestemmingsplan). Ten oosten van de bebouwing is ook nog een gedeelte van het perceel in gebruik voor het inkuilen van gras of een ander gewas. Afgaand op de hoogten van deze inkuilvakken, zal het ingekuilde materiaal bovenop maaiveld liggen. De percelen ten zuiden van de weg Wester Es liggen iets hoger dan het plangebied. Hier is ook de es ofwel verhoogde akker aanwezig die een hogere archeologische status heeft dan het plangebied. Onder een esdek is de kans op het aantreffen van gave archeologische vindplaatsen groter dan in het plangebied.

Afbeelding 5: Uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland van het plangebied en omgeving.

Archeologisch waardevolle terreinen, vondstmeldingen en archeologische verwachtingen

Volgens de archeologische database ARCHIS van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is in het plangebied geen archeologisch waardevol terrein aanwezig. Volgens de beleidsadvieskaart van de gemeente Ooststellingwerf ligt ten westen van het plangebied een terrein van een oude kerk en een kerkhof (zie ook pagina 2).

Er zijn uit het gebied geen archeologische waarnemingen of vondstmeldingen bekend bij de RCE.

Vanwege de aanwezigheid van de al eerder genoemde veldpodzolgronden is er in het plangebied sprake van een middelhoge archeologische verwachting op het aantreffen van archeologische vindplaatsen. Bij bodemingrepen in percelen met een middelhoge verwachting is Karterend onderzoek 2 (met name voor de steentijd)(6 boringen per hectare) noodzakelijk.

Gaafheid van de bodem in het plangebied

Op het westelijke deel van het plangebied staat nu nog een deels afgebrand bedrijf dat zal worden afgebroken. Het gaat hier om een voormalig melkveebedrijf. Onder de stallen zullen gierkelders aanwezig zijn. Dit betekent dat het terrein waarop de stallen staan, een diepe bodemverstoring kent. Het is niet duidelijk of onder de afgebrande woning ook nog een kelder aanwezig is. Maar ter plekke van de huidige bebouwing zal de bodem dus behoorlijk verstoord zijn.

Op de weidepercelen ten oosten van het bedrijf heeft voor zover valt af te lezen van historisch kaartmateriaal, niet eerder bebouwing gestaan. In graspercelen is vaak een geringe bouwvoor aanwezig en is de bodem slechts ondiep verstoord door landbouwwerkzaamheden. Hier kunnen nog wel vindplaatsen aanwezig zijn en wel direct onder de bouwvoor.

Conclusie en advies

Op de bouwlocatie ter plaatse van de te slopen bedrijfspanden (kavel 1) zal de bodem dermate verstoord zijn door de bouwwerkzaamheden voor de veestal(len) met onderkeldering en ingrepen op het erf, dat mogelijk aanwezige archeologische vindplaatsen hier niet meer gaaf in de bodem aanwezig zullen zijn. Ter plekke van kavel 2 en kavel 3 heeft volgens kaarten uit de 17de en het begin van de 19de eeuw geen bebouwing gestaan, behalve het middeleeuwse kerkje ten westen van het plangebied. Het AHN laat geen grote verstoringen zien binnen de weidepercelen, behalve dan een lichte begreppeling. Aan de noordzijde van kavel 2 zijn volgens het AHN kuilvakken aanwezig. Indien het kuilvoer alleen op maaiveld ligt en hier verder geen vakken zijn uitgegraven, zal de bodem hier niet verstoord zijn. Als er wel vakken zijn uitgegraven, is hier sprake van bodemverstoring tot een bepaalde diepte (zou nader onderzocht moeten worden). Kavel 3 ligt midden in een weideperceel waar de bodem nog grotendeels intact zal zijn. Behalve de bouw van vrijstaande woningen op deze kavels zullen er nog bodemingrepen plaatsvinden voor de bouw van bijbehorende bouwwerken en de aanleg van vijvers (?), infrastructuur en kabels/leidingen. Zoals hierboven ook al is aangegeven, kunnen ter plaatse van de weidepercelen nog archeologische vindplaatsen in de bodem aanwezig zijn. Om er zeker van te zijn dat men bij de bouw- en aanlegwerkzaamheden niet alsnog tegen archeologische vindplaatsen aan zal lopen, adviseer ik de gemeente dat op de nu nog niet overbouwde percelen een Karterend onderzoek 2 (vooral voor de periode steentijd)(6 boringen per hectare) uitgevoerd zal moeten worden.

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl)

Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Ooststellingwerf 2016.

Archeologische Monumentenkaart (AMK)

ARCHIS (archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Atlas Schotanus 1664 en 1718

Atlas Eekhoff 1849-1859

Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000. Alterra, Wageningen.

Cultuurhistorische Kaart Fryslân (provincie Fryslân)

Grote Historische topografische Atlas Friesland ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Tilburg 2006.

Jager, S. en E. van Ginkel, Assen 2005, *Archeologie van de Stellingwerven. Rendierjagers, boeren en ontginners in het stroomgebied van Tjonger en Linde.*

Luchtfoto's en Street View Google Earth; luchtfoto's van Bing Maps.

Minuutplans uit het begin van de negentiende eeuw, TMK 1864 en Bonnekaart 1927 (www.hisgis.nl)

Nota Archeologie gemeente Ooststellingwerf

Topografische kaarten uit verschillende perioden

(<http://www.topotijdreis.nl/>; <http://www.frieslandopdekaart.nl/kaarten/googlemaps/187/>)